



Kesinleşen Tarih ve Yeni Bir Ad

History Made Certain and New Name

Hüseyin YURTTAŞ

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü
hyurttas@atauni.edu.tr

Muhammed Lütfü KİNDİĞİLİ

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü
mlkindigili@hotmail.com

ÖZET

Cimcime Hatun adı ile bilinen yapı, Erzurum şehir surları içerisinde bulunmaktadır. Cumhuriyet Caddesi üzerindeki kümbet, Ulu Cami'nin kuzeybatısına düşmektedir. Yapının etrafını saran dükkân ve evlerin yıkılmasıyla şimdiye kadar bilinmeyen giriş kapısı ortaya çıkarılmıştır. Kümbetin kapı açıklığının iç üç yanında yer alan ve atkı taşı hizasındaki iki satırlık yazıt, mezar anıtının kime ait olduğunun anlaşılması ve yapılaş tarihini vermesiyle önemlidir. Kitabede tarih kısmı 704 H./1304 M. olarak net bir şekilde okunabilmektedir. Kümbetin sahibesinin isminde ise, kelimenin sona yakın kısmındaki kırılma sebebiyle sağlıklı bir sonuca varılamamıştır. Kırılan bu kelimenin, "Cencâl, Cengâl, Cenkâl, Cîcâl, Cîgâl, Cîkâl, Cühâl, Çengâl, Çiçek, Haccâl, Hancâl, Hankel, Hencâl, Hîcâl, Hîncâl" şeklinde okunmaları mümkündür. Bunların içerisinde "Cengâl" adını, en uygun isim olarak düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, Cimcime, Kümbet, Cengâl

ABSTRACT

The building known as Cimcime Hatun is located within the city walls of Erzurum. The dome on Cumhuriyet Street is at the North-west side of Ulu Cami. With the deconstruction of shops and houses surrounding the building the entrance door, which has not been known until now, was revealed. The two-lined tablet, which is at three inner sides of the dome's door opening and at the length of the lintel, is important for it reveals the owner of the tomb and the date of construction. The date on the tablet can be clearly read as 704 H./1304 M. A right assumption over the name of the dome's owner has not been made due to the break at the last part of the word. It is possible to read the broken word as "Cencâl, Cengâl, , Cenkâl, Cîcâl, Cîgâl, Cîkâl, Cühâl, Çengâl, Çiçek, Haccâl, Hancâl, Hankel, Hencâl, Hîcâl, Hîncâl". Among them we think the most appropriate is "Cengâl".

Keywords: Erzurum, Cimcime, Tomb, Cengâl

Anadolu'nun doğusunda yer alan serhat şehri Erzurum, geçmişi ile olduğu kadar kültür varlıkları ile de dikkati çeker. 1904 yılında Yarbey Fuat Bey tarafından çizilen Erzurum şehir haritasında (Harita) görüleceği gibi, eski şehir dokusu içerisinde mezar anıtları fazlaca görülememektedir. Kümbetler veya türbeler genelde sur dışına inşa edilmişlerdir. Ancak incelemiş olduğumuz ve Cimcime Hatun adı ile

bilinen yapı, şehir surları içerisinde bulunmaktadır. Günümüzde Erzurum'un ana caddesi olan Cumhuriyet Caddesi üzerindeki kümbet, Ulu Cami'nin kuzeybatısına düşmektedir (Resim: 1, 2).

Şehrin eski yapısal dokusu içerisinde yer alan Cimcime Hatun Kümbeti, bağımsız bir mezar yapısıdır. İki kat surla çevrilen eski Erzurum sınırları dahilindeki bu kümbet dışında, günümüze ulaşamayan bazı mezar anıtları da olabilir. Ancak bu konuda elimizde net bir bilgi yoktur. Çağdaşı olan Çifte Minareli Medrese Türbesi (XIII. yüzyıl sonu - XIV. yüzyıl başı) ile, Yakutiye Medresesi Türbesi (1310 M.), medrese yapılarına bitişik olarak inşa edilmişlerdir. Belki bu kümbet de, bir yapının veya bir külliyenin parçası durumunda idi. Ancak mezar yapısı dışında diğer yapılardan hiçbir kalıntı günümüze ulaşmamıştır. Bunların dışında kalan mezar anıtlarından Karanlık Kümbet, Gümüşlü Kümbet, Mehdi Abbas Kümbeti, Emir Şeyh Kümbeti, Rabia Hatun Kümbeti ve Üç kümbetler olarak bilinen mezar yapıları içerisindeki üç anonim kümbet ve Emir Saltuk Kümbeti (XII. yüzyıl ortaları) Erzurum surları dışında inşa edilmişlerdir. Adı geçen mezar yapılarının hemen hepsi XIII. yüzyıl sonu, XIV. yüzyıl başlarından kalmıştır. Bu nedenle konumuz olan Cimcime Hatun adı ile bilinen yapının önemi daha da artmaktadır. Sade bir mimariye sahip olan kümbet, diğer mezar anıtlarından bu yönüyle de ayrılmaktadır. Düzgün kesme taş malzemeyle inşa edilen yapı, zamanla tahrip olmuş, güney cephesi hariç diğer yönlerden sivil yapılarla çevrildiği için içine girilememiş, yapılan olumsuz uygulamalar neticesinde mezar anıtının gövdesinde gelişmiş güzel açıklıklar gerçekleştirilmiştir. Eser, 2011 yılında fazla özen gösterilmeden onarılmıştır.

Mezar anıtı silindirik kaideli, içten ve dıştan silindirik gövdelidir. İçten kubbe, dıştan konik bir külahla örtülüdür (Çizim: 1-3). Silindirik alt yapının altında mezar odasının varlığı büyük bir ihtimal dâhilindedir. Yapıyla ilgili bilgi veren kaynaklarda¹ bu konuda net bir açıklık olmamakla beraber, mezar odasının olduğuna işaret eden mimari kalıntı, gövde zeminindeki eğimli alt yapıdır.

İki sıra kesme taş örgülü silindirik oturtmalıktan sonra, yataya düzenlenmiş bir kaval silme ile silindirik gövdeye geçilir (Resim: 1). Gövde üzerinde, irice bir kaval silme ile on bir adet yuvarlak kemerli yüzeyli niş oluşturulmuştur (Resim: 2-4). Kuzey cephedeki girişin bulunduğu on ikinci alanda ise kemere yer verilmemiştir. Burada girişi çevreleyen iç bükey ve dış bükey silmelerle kapı çerçevesi meydana getirilmiştir (Resim: 5, 6). Kemerleri oluşturan kaval silme kesintisiz

olarak devam eder. Silmenin düşey doğrultuda yan yana uzanması, kemerlerin oturduğu ikiz sütünceler izlenimini verir. Kemerlerin üzerinde işlenen meandır (âşık yolu-sivastika) motifli bir bordür, anıtı çepre çevre dolaşmakta idi. Günümüzde bu bordürden küçük bir bölüm mevcuttur (Resim: 7). Bordürün üzerindeki iki sıra düz taş örgüden sonra, gövde üst silmeleri yer alır (Resim: 8). Külâhın hemen altındaki iki düz ve bir kaval silme üzerinde bezeme yoktur. Düz kesme taş kaplamalı konik külâhın tepesinde taş bir topuz bulunmaktadır (Resim: 9). Kuzey cephedeki giriş mukarnas kavsarılıdır² (Resim: 10). Beş sıra halindeki mukarnaslarda oylumlanma azdır. Köşe sütunceleri ve başlıkları sadedir. Giriş açıklığı üzerindeki düz atkı taşında ve iç yan yüzlerde, iki satırlık yapım kitabesi yer alır (Resim: 11-13). Kitabe, bu güne kadar görülemediği için okunamamıştır. Bunun da sebebi girişin moloz taşla örülüp kapatılması ve ayrıca bu cephenin evlerle çevrili olmasıdır. Son aylarda belediyece yapılan olumlu bir çalışma ile anıtın çevresi açılmış, moloz taş örgü üstten kaldırılmak sureti ile kitabe ortaya çıkarılmıştır.

Kümbet içeriden dairesel plana sahiptir. Kuzey yönde bulunan giriş ile, doğu ve batı yöndeki birer küçük pencere, içerinin aydınlatılmasını sağlamıştır (Resim:14, 15- Çizim: 1- 3). Batıdaki pencereye tarihi belirlenemeyen bir zamanda müdahale edilmiş, zemine kadar yaklaşık 0.50 m. genişliğinde gelişigüzel açılmış, sonradan moloz taş ile doldurulmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında Erzurum Belediyesi tarafından arşiv deposu³ olarak kullanıldığı sırada mihrabın arkasına gelen kısımda muhdes bir pencere açılmıştır (Resim: 16). İçeriden mihrap nişine uygun olarak açılmak istenen dikdörtgen pencere, dışarıdan güneydeki sağır kemerin batı tarafına kayarak, cephede asimetric bir görüntü oluşturmuştur. Pencereden ziyade, küçük bir kapı görünümündeki açıklık, depo olarak kullanılan mezar anıtının içerisine girişi de sağlamaktaydı. Geç tarihte açılan bu pencere son onarımda kapatılarak eser orijinal görüntüsüne kavuşturulmuştur. Yapıyla ilgili verilen bu eski fotoğrafta, güneydeki muhdes pencereyle beraber, külâhın güneybatı yüzünün orta kesiminde küçük ölçülerde dikdörtgen bir pencere daha görülmektedir. Orhan Cezmi Tuncer tarafından çizilen kesitte de görüleceği gibi, pencerenin açıldığı noktada iç kubbe ile dış külâh arasındaki et kalınlığı azdır. Bu noktada açılan pencerenin yapıya bir zarar vermeyeceği düşünülerek içerinin aydınlatılması sağlanmıştır. Son onarımda açılan bu pencere de kaldırılarak ilk haline dönülmüştür.

Yapının içerisine girmek şimdilik mümkün olmadığı için, pencereden çekilen fotoğraflar ve çizimler ile iç kısım tanıtılmıştır. Mezar anıtı içeriden tamamen kesme taş kaplamadır (Resim: 17). Duvar ve kubbedeki bu kaliteli işçilik yapının dışı kadar içerisinin de önemsendiğini göstermektedir. Onarılan batı pencere alt kısmı ile, güneydeki mihrap nişinin içerisindeki moloz taş işçilik, son onarımda bu kısımlara müdahale edilmediğini gösterir. Kümbetin zemini topraktır. İçeride zeminden fazla yükseltisi olmayan bir adet mezar görülmektedir (Resim: 17). Mezar üzerindeki toprak yükselti dağılmıştır. Mezar odasının varlığına delalet edecek her hangi bir emare yoktur. Toprak mezarın varlığı da cesedin doğrudan zemine gömüldüğüne işaret eder. İçerisine girilemediğinden daha detaylı bilgi verilememiştir. Orhan Cezmi Tuncer'in çiziminde mihrap yaşmağının üç sıra mukarnas dizisine sahip olduğu anlaşılmaktadır (Çizim: 1).

Kümbetin benzerlerinin ilk örnekleri Bitlis'in Ahlat ilçesinde yer almaktadır. 1279-80 tarihli Hüseyin Timur-Aslan Tekin Kümbeti ile 1281 tarihli Bugatay Aka-Şirin Hatun Kümbeti, Hasan Padişah Kümbeti (XIII. yüzyıl son çeyreği), XIII. yüzyıl sonlarına tarihlenen Usta Şakird Kümbeti bu türün en anıtsal ve en gösterişli örnekleridir. Güroymak Kümbeti (1290), Hasan Padişah Kümbeti'nin kuzeyindeki yıkık Kümbet (XIII. yüzyıl son çeyreği), Ahlat Yarım Kümbet (XIII. yüzyıl son çeyreği), Kemah Togay Hatun (XIV. yüzyıl), Kayseri Sırçalı Kümbet (XIV. yüzyıl ortaları), Hasankeyf Zeynel Bey Türbesi (XV. yüzyıl ikinci yarısı) diğer örnekleri oluşturur⁴. Ancak bunların önemli bir bölümünde kare oturtmalık, on iki gen geçiş ve silindirik gövde görülmektedir. Ayrıca cenazelikleri bulunmakta, gövde yüzeylerinde bezemeler yer almaktadır.

İncelemiş olduğumuz mezar yapısının en yakın benzeri, yine Erzurum'da Üç Kümbetler (aslında dört kümbet bulunmaktadır) içerisinde bulunan ve grubun güney doğusunda yer alan Anonim Kümbet'tir (XIV. yüzyıl başları) (Resim: 18-20). Silindirik gövdeli bu Kümbet, genel yapısı itibari ile söz konusu eserle benzerlik arzeder⁵. Sadece gövde üzerindeki pencere açıklıklarının fazlalığı ve gövdenin üst kesiminde işlenen bezemeli kuşaklarıyla zenginlik göstermektedir.

Kümbetimizdeki meandır motifinin benzerini Erzurum'da, Kars Kapısı'ndan şehre girerken yolun sağındaki iki mezarın sanduka taşlarında görmekteyiz. Mezarlarda yatan kişilerin isimlerinin yazılı olduğu taşların bir kısmı yok olmuştur. Yalnız birinin baş taşının iç kısmında yazılı dua bölümünden, bunun bir bayana ait olduğu

anlaşılmaktadır. Mezarların sanduka yan taşları üzerinde, tanıttığımız kümbetin gövde üst kısmında yer alan meandır süslemesinin benzeri bir bezeme motifi görülmektedir. Aynı yüzyıla ait olduğu düşünülen bu motifin kümbette ve sanduka taşında kullanılması dikkat çekicidir. Kars Kapısı yakınındaki bu mezarlar, geçmişte Çifte Kardeşler olarak da anılmakta imiş⁶. Günümüzde Öksürük Baba adıyla bilinmektedir (Resim: 21).

Tanıtilen mezar anıtının asıl önemli olan kısmı şimdiye kadar ulaşılamadığı için görülemeyen kitabesidir. Bu nedenle yapıyla ilgili ilk bilgi veren Abdurrahim Şerif BEYGU eserinde⁷, “...*Bu türbeden başka Cumhuriyet caddesindeki kümbetin kime ait olduğu vesaike göre anlayamadı ise halk buna **Cimcime** sultanın türbesi olduğunu rivayet etmektedirler. Tarihe geçmeyen Erzurum emirlerinden olduğu zannedilir. Yine bu cadde önünde dükkânların kapadığı yerde yalnız bir mihrabından başka bir şeyi kalmıyan bir mescidin eseri görülmektedir. Mihrabın yapılışı on üçüncü asırdan kalma olduğunu göstermektedir...*”. Zikrettiğimiz kaynağı kullanan Osman TURAN ise, “...*Cumhuriyet caddesinde bulunan **Cimcime Sultan** türbesi de ilk Selçuklu fâtihtlerinden birine aiddir. Ermeni kaynaklarında Tuğrul beg’in Anadolu gazasına memur ettiği beyler arasında Sâlâr-i Horasan, Yusuf ve **Cemcem**, 1062 senesinde, akınlar yapmış olup bu sonuncusunun burada şehid olduğu ve türbenin de kendisine aid bulunduğu anlaşılıyor...*” şeklinde ifade ederek, kümbetin hem erken tarihli olduğunu (XI. yüzyıl sonu - XII. yüzyıl içerisi, Saltuklu dönemi kastediliyor), hem de adının **Cemcem** şeklinde telaffuz edilmesi gerektiğini ima etmektedir⁸.

Kümbetin kapı açıklığının iç üç yanında yer alan ve atkı taşı hizasındaki iki satırlık yazıtın bazı kısımları kırılıp tahrip olmuştur. Giriş açıklığını üç yönden çevreleyen yazıtın batı yöndeki bölümü, taşın zamanla yıpranması sonucu okunamaz haldedir (Resim: 11). İlk satırda Lafza-i Celal’e benzer bir kelime seçilebilmekte ise de netlik kazanamamıştır.

Atkı taşı üzerindeki iki satır büyük ölçüde okunmuştur (Resim: 12). Devrinin celf sülüs hattıyla taş yüzeyine oyma şeklinde yazılan kitabe şu şekildedir:

غفر لصاحبة هذه القبة الملكة المغفوره چنگال (؟)

احمد قان برد الله مضجعها انتقلت في شهر صفر اربع

Çufire lisahibetihî hazihî'l-kubbeti'l-meliketi'l mağfureh Çengâl (?)

Ahmed Kan berrede'llahu medceeha intekalet fi şehri seferin senete erbain

Doğu taraftaki yan yüzde (Resim: 13):

خاتون بنت

وسبعمايه

Hatun binti

Ve seb'imiye

Parçalar birleştirilince şu metin ortaya çıkmaktadır:

غفر لصاحبة هذه القبة الملكة المغفوره چنگال (؟) خاتون
بنت

احمد كان برد الله مضجعها انتقلت في شهر صفر اربع وسبعمايه

Ğufire lisahibeti hazihî'l-kubbeti'l-meliketi'l mağfureh Çengâl (?)
Hatun binti

Ahmed Kân -berredellahu medceeha- intekalet fi şehri seferin senete erbain ve seb'imiye.

Kitabenin Türkçe anlamı ise şöyledir:

“..... Bu kubbenin (Türbenin) sahibesi bağışlanmış melike Ahmed Kan⁹ kızı Çengâl (?) Hatun'u (Allah) bağışlasın. Allah onun makamını serin kılsın (Cehennem sığağından korusun). 1304 senesinin Eylül (704 senesinin Sefer) ayında vefat etti.”

Kitabe metninin yazı karakteri XIV. yüzyılda Erzurum'da bulunan bazı mezar taşları üzerinde de görülmektedir. Bunlardan biri Üç Kümbetler mezarlığında olduğu bilinen, ancak şu anda mevcut olmayan mezar taşıdır (Resim: 23). H. 732 / M. 1332 yılında ölen Taceddin Reşid'e ait olan bu mezar taşında yazı taş üzerine sülüs hatla kazınarak hâk edilmiştir. Yine aynı yüzyıla ait ismi okunamayan bir şahsa ait taş sandukanın baş kısmındaki yazı ile Alaaddin Emir Ali'ye ait diğer mezar taşında da benzer yazılar, aynı tarzda yazılmıştır (Resim: 22-24¹⁰).

Kitabenin iki önemli hususundan biri, mezar anıtının kime ait olduğunun anlaşılması, diğeri ise yapılış tarihinin verilışıdir. Bunlardan tarih kısmı net okunabilmektedir. Kümbetin sahibesinin isminde ise, kelimenin sona yakın kısmındaki kırılma sebebiyle sağlıklı bir sonuca varılamamıştır (Resim: 25). Bu hususta farklı okunuşları belirttikten sonra içlerinden, kümbetin adı olabilecek birkaçı üzerinde durmak istiyoruz. Kelimenin, “**Cencâl, Cengâl, Cenkâl, Cîcâl, Cîgâl, Cîkâl,**

Cühâl, Çengâl, Çiçek, Haccâl, Hancâl, Hankel, Hencâl, Hicâl, Hincâl, ” şeklinde okunması mümkündür. Üzerinde durulması gereken adlar ise sırasıyla şunlar olmalıdır:

1-Cîcâl-جبال Besim ATALAY tarafından hazırlanan TÜRK BÜYÜKLERİ VEYA TÜRK ADLARI *adlı eserde*¹¹, “Cîcâ “ adının kadın adı olarak kullanıldığı ve İbn-i Battûta’da geçtiği belirtilir. Ancak “Cîcâ” Hatun adının yazılışında “Cîcâ” kelimesinin sonunda “ج” harfi yer aldığından ad, “Cîcâl” şeklinde okunabilir¹². Adı geçen İbn-i Battûta’nın eserinde¹³ ise, iki yerde Cîcâ adının kullanıldığı görülmektedir:

“Burada kalışım esnasında Cuma namazlarını kadınların kadısı Ebu’l-Hafs Ömerle kıldım. Cumayı kılar kılmaz onun evine giderdik. Evi mescide çok yakındı. Evinin salonu kıymetli halılarla döşenmiş, duvarları ipek kumaşlarla kaplanmıştı. Birçok kemer vardı evde. Bu kemerlere altınla sıvanmış gümüş kaplar ve Irak kâseleri konmuştu. Yöre halkının âdetidir; evlerini böyle yaparlar. (Sohbetimizin) ardından zengin bir sofraya getirildi. Adam, güçlü mü güçlü, mal desen gani! Hayat seviyesi yüksek. Emir Kutlû Dümûr’un bacanağıdır zaten; emirin hanımının kız kardeşiyle evli. Bu kadının ismi Cîcâ Aga’dır.”¹⁴

Cîcâ adının geçtiği diğer yer ise:

“Hint topraklarına girinceye kadar refah seviyem yükseldikçe yükseldi. Yağız atı çok sevdiğim için öteki atlarımın önüne bağlardım. Üç sene yaşadığı bu muhteşem küheylân....O vefat ettiğinde çok üzülmüştüm. Bu arada kadı efendinin eşi Cîcâ Aga da bana yüz dinar dirhem verdi. Onun kız kardeşi ve emirin hanımı olan Turâbek, kendi yaptırdığı zaviyede benim için bir ziyafet tertip ederek âlimleri ve şehrin diğer ileri gelenlerini çağırırdı...”¹⁵

Yukarıdaki metin parçalarından anlaşıldığı üzere, Cîcâ adı bayan ismi olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle kitabedeki adı “Cîcâl” şeklinde okumak mümkündür¹⁶.

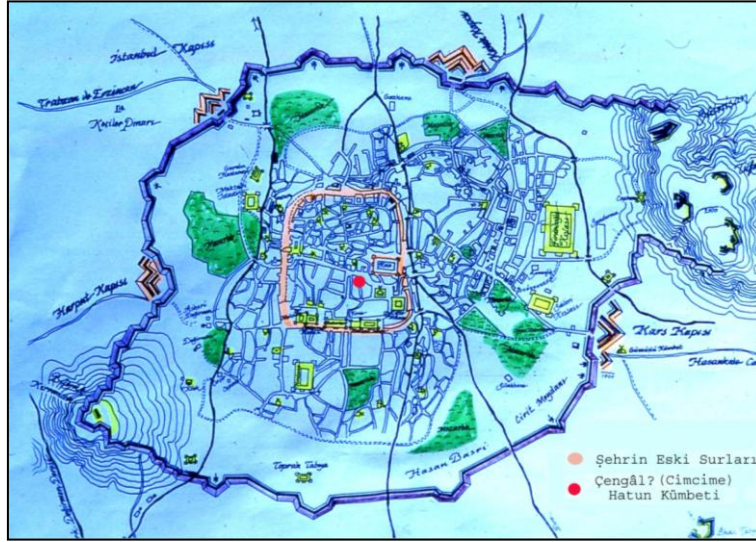
2 -Hankel, حنكل Ca’fer vezninde okunan kelime kısa, bodur, yumru biçimli, naziba (çirkin) kimselere verilen bir sıfattır¹⁷. Hankel Hatun adı fazla rağbet görmediğinden, kadının yapısı da gözönünde bulundurularak “Cimcime” lakabının kullanıldığı mümkün görülebilir. Tarihte isimlerin yerine lakapların kullanıldığına rastlanmaktadır. Bu yapı için de böyle bir olasılık akla yatkındır.

3- Haccâl- حجال Diğer kelime de Haccâl kelimesidir. Berrak anlamındadır¹⁸. Bir kişiye yine isim olarak verilmiş olabilir.

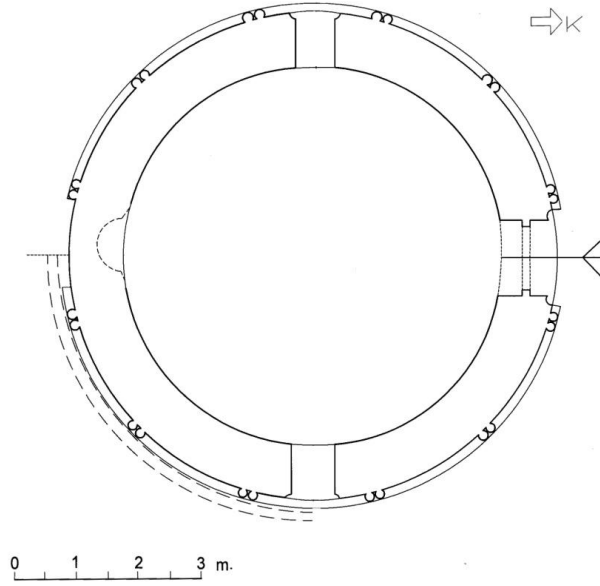
4- Çiçek چيچك چيچك Bu kelime çeşitli dönemlerde ve hatta günümüzde bile bayan ismi olarak kullanılmaktadır. Çiçek kelimesi bazen yazılışta “i” harfiyle yazılabilmektedir. Okunuşu yine Çiçek olarak telaffuz edilir. İsmi geçmişte kullanıldığına dair bir örneği zikretmek konumuza ışık tutacaktır: “ 730 ya da 732’de Bizans İmparatoru III. Leo, oğlu Konstantin ile Hazar Prensesi Çiçek’in evlenmelerini teklif etmek için Hazar hakani Bihor’a (Çiçek’in babası) elçilerini gönderdi. Teklif kabul edildi ve Konstantin ile Çiçek 732 veya 733 yılında evlendiler....”¹⁹. Kümbette yazılan ismin, çiçek olabilme ihtimali de vardır.

5-Çengâl چنگال Kitabedeki yazılışa en uygun kelime budur. Çengel ve pençe anlamına gelen²⁰ kelimenin özellikle pençe anlamıyla bir isim olarak kullanılması mümkündür. Ancak bu şekilde kullanışımı tesbit edemedik. Kelimenin yazılışıyla, kitabedeki yazılış uygun olduğu için şimdilik bu ismi kümbette kullandık.

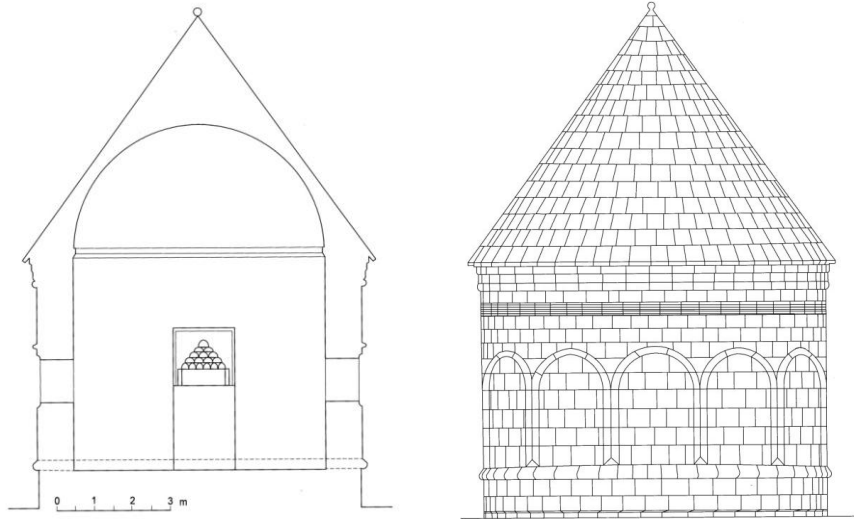
Sonuç olarak mezar anıtının H. 704 Sefer ayında / M. 1304 yılının Eylül ayında²¹ Çengâl Hatun için yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda Kümbetin adının ÇENGÂL HATUN olarak değiştirilmesi, şu anki bilgiler ışığında uygun olur düşüncesindeyiz.



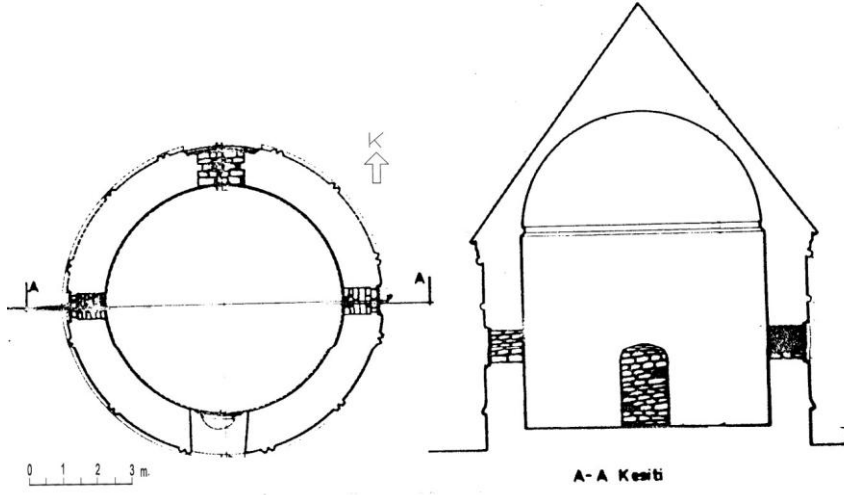
Harita: 1904 Tarihli Yarbay Fuat Bey'in Erzurum Haritası (İşlenerek)



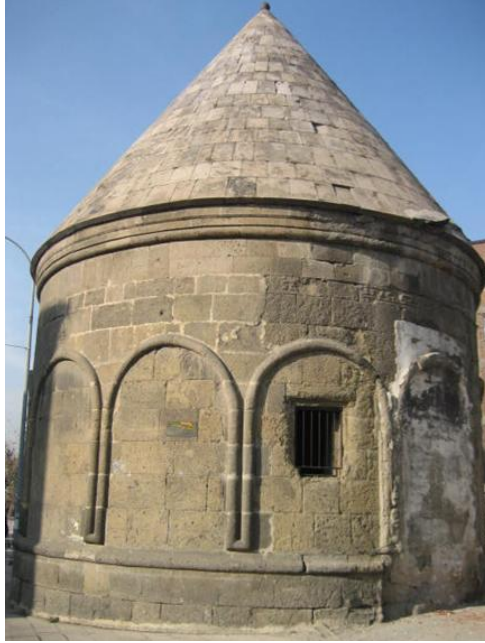
Çizim 1: Çengâl (?) (Cimcime) Hatun Kümbeti (O.C. Tuncer'den İşlenerek)



Çizim 2: Çengâl (?) (Cimcime) Hatun Kümbeti (O.C. Tuncer'den İşlenerek)



Çizim 3: Çengâl (?) (Cimcime) Hatun Kümbeti (M.O. Arık'tan)



Resim 1: Çengâl (?) (Cimcime) Hatun Kümbeti (2011 Restorasyonu Öncesi)



Resim 2: Çengâl (?) (Cimcime) Hatun Kümbeti (2011 Restorasyonu Sonrası)



Resim 3: Çengâl (?) (Cimcime) Hatun Kümbeti (A. Beygu'dan)



Resim 4: Çengâl (?) (Cimcime) Hatun Kümbeti



Resim 5:Çengâl (?) (Cimcime) Hatun Kümbeti girişi (2011 Restorasyonu Öncesi)



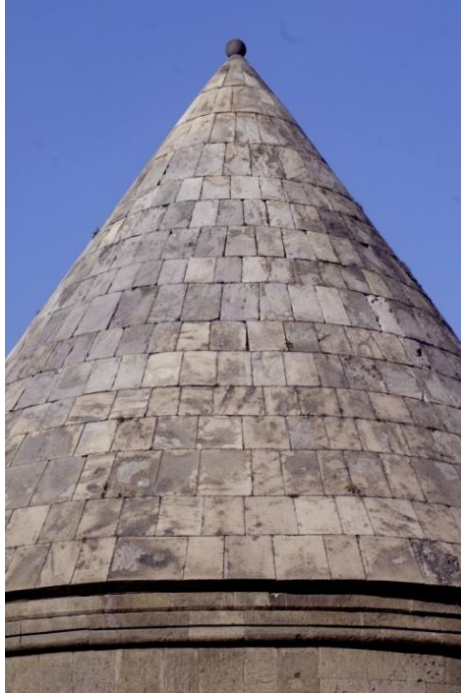
Resim 6: Çengâl (?) (Cimcime) Hatun Kümbeti (2011 Restorasyonu Sonrası)



Resim 7: Çengâl (?) (Cimcime) Hatun Kümbeti meandırlı bordür



Resim 8: Çengâl (?) (Cimcime) Hatun Kümbeti saçak silmeleri



Resim 9: Çengâl (?) (Cimcime) Hatun Kümbeti kûlahı



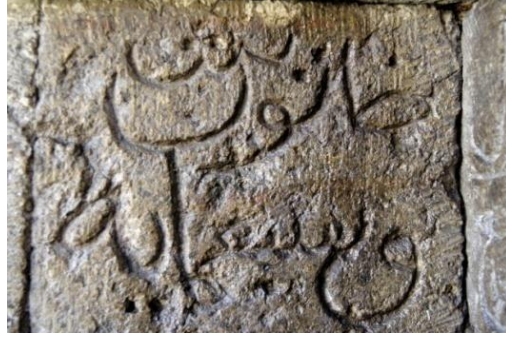
Resim 10: Çengâl (?) (Cimcime) Hatun Kümbeti giriş kavsarası



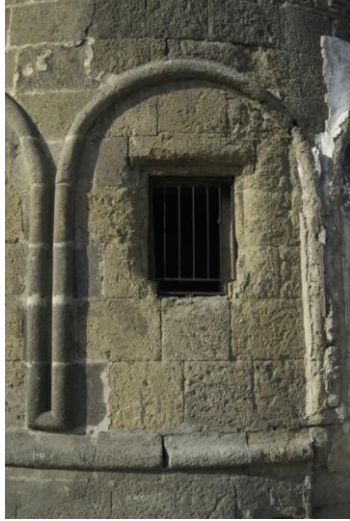
Resim 11: Çengâl (?) (Cimcime) Hatun Kümbeti kitabe başlangıcı



Resim 12: Çengâl (?) (Cimcime) Hatun Kümbeti kitabesi orta metni



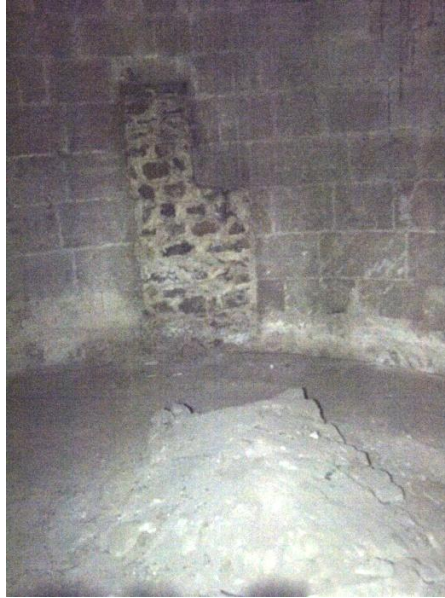
Resim 13: Çengâl (?) (Cimcime) Hatun Kümbeti kitabesi son kısmı



Resim14-15: Çengâl (?) (Cimcime) Hatun Kümbeti pencereleri



Resim16: Çengâl (?) (Cimcime) Hatun Kümbeti (Arşiv ?)



Resim 17: Çengâl (?) (Cimcime) Hatun Kümbeti iç mekânı



Resim 18: Üç Kümbetler (E. Mutlugün'den)



Resim 19: Üç Kümbetler Anonim Kümbet (E. Mutlugün'den)



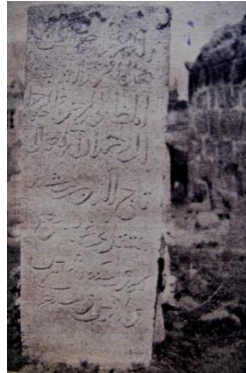
Resim 20: Üç Kümbetler Anonim Kümbet



Resim 21: Öksürük Baba Mezarı



Resim 22: Erzurum'dan İlhanlı Dönemi Mezarı (A. Ş. Beygu'dan)



Resim 23-24: Erzurum'dan İlhanlı Dönemi Mezar Taşları (A.Ş. Beygu'dan)



Resim 25: Çengâl (?) (Cimcime) Hatun Kümbeti kitabesinden ayrıntı

Kaynakça

- ¹ Yapıdan bahseden tüm eserlerde mezar anıtı, Cimcime Sultan Kümbeti olarak geçmektedir. Rahmi Hüseyin ÜNAL, *Les Monuments Islamiques Anciens De La Ville D'Erzurum Et De Sa Région*, Paris, 1968, s. 128. ; Rahmi Hüseyin ÜNAL, "Erzurum İli Dahilindeki İslami Devir Anıtları Üzerine Bir İnceleme", *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Sayı 6, Nisan 1973, Erzurum, 1974, s. 49-143. ; Hamza GÜNDOĞDU, "Geçmişten Günümüze Erzurum ve Çevresindeki Tarihi Kalıntılar", *Şehr-i Mübarek Erzurum*, Ankara, s. 176. ;; Orhan Cezmi TUNCER, *Anadolu Kümbetleri*, 2, Beylikler ve Osmanlı Dönemi, Ankara, 1991, s. 202-204. ; Muammer ÇELİK, *Erzurum Kitabı*, İstanbul, 1997, s. 91. ; Bilgehan PAMUK, *XVII. Yüzyılda Bir Serhad Şehri*, İstanbul, 2006, s. 94.
- ² Yapı ile ilgili araştırmaların tümünde, mezar anıtının çevresinin kuzey yönden yarıya kadar dükkanlarla (geçmişte evlerle) çevrili olduğu, yine kuzey yöndeki giriş ile bunun üzerinde yer alan kitabesinin görülemediği ve içine de girilemediği anlaşılmaktadır. Hatta İbrahim Hakkı KONYALI, bu eserden hiç bahsetmemektedir. Erzurum ile ilgili yazmış olduğu muhteşem eserinde bu yapıdan bahsetmemesinin son derece ilgi çekici olduğunu da belirtmek gerekir. Yine Anadolu Selçuklu Türbeleri'nin müellifi Hakkı ÖNKAL da bu yapıyı eserine almamıştır.
- ³ Rahmi Hüseyin ÜNAL, *Les Monuments Islamiques Anciens De La Ville D'Erzurum Et De Sa Région*, Paris, 1968, s. 128.
- ⁴ M. Oluş ARIK, "Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri",

- Anadolu (Anatolia), Sayı XI, Ankara 1969, s. 80-82. ; Hakkı ÖNKAL, Anadolu Selçuklu Türbeleri, Ankara, 1996, s. 206-228.
- ⁵ Orhan Cezmi TUNCER, Anadolu Kümbetleri, 2, Beylikler ve Osmanlı Dönemi, Ankara, 1991, s. 204-207.
- ⁶ İbrahim Hakkı KONYALI, Abideleri ve Kitabeleri İle Erzurum Tarihi, İstanbul, 1960, s. 429.
- ⁷ Abdurrahim Şerif BEYGU, Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri, İstanbul, 1936, s. 140.
- ⁸ Osman TURAN, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, 1980, s. 35.; ayrıca Osman TURAN, Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti, İstanbul, 2003, s. 122.
- ⁹ “Kan” kelimesi mecaz olarak soy anlamına gelmektedir. Türkçe Sözlük, (Komisyon), Türk Dil Kurumu, Ankara, 2005, s. 1056. Kitabedeki, Ahmed’in soyundan geldiği ifade edilmiş olmalıdır.
- ¹⁰ Abdurrahim Şerif BEYGU, Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri, İstanbul, 1936, s. 144, 156, 157.
- ¹¹ (Besim) ATALAY, Türk Büyükleri veya Türk Adları, İstanbul Matbaay-ı Amire, İstanbul, 1339, s. 64.
- ¹² İsmi okunuşunda yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Abdükuddüs Bingöl ve Prof. Dr. Sadi ÇÖĞENLİ hocama teşekkür ederim.
- ¹³ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, İbn Battûta Seyahatnâmesi, (Çeviri İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut), I. Cilt, İstanbul, 2000, s. 521, 524.
- ¹⁴ İbn Battûta, s. 521.
- ¹⁵ İbn Battûta, s. 523-524.
- ¹⁶ Kelimeyi Farsça, Arapça ve Osmanlıca lügatlerde ve benzeri eserlerde aradık. Farsça Lügatnâme’de “Cîcâd” şeklinde bir kelime yer almaktadır. İran’da Sari ilçesine bağlı küçük bir köyün adı olduğu belirtilmektedir. Ali Ekber-i Dihhuda, Luğatnâme, C.XVI, Tahran, 1338, s. 186. Diğer eserler: Şemseddin Sâmî, Kâmûs-ı Türkî, İstanbul, 1989.; Ferid DEVELLİOĞLU, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara, 1982. ; Yılmaz ÖZTUNA, İslâm Devletleri, C. I, Ankara, 1996.; Bertold SPULER, İran Moğolları, Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350, (Çev: Cemal KÖPRÜLÜ), Ankara, 1987. ; Bekir TOPALOĞLU- Hayrettin KARAMAN, Arapça-Türkçe Yeni Kamus, İstanbul, 1969.; Türkçe Sözlük, (Komisyon), Türk Dil Kurumu, Ankara, 2005.; B. Y. VLADİMİRTSOV, Moğolların İçtimaî Teşkilâtı, Moğol Göçebe Feodalizmi, (Çev: Abdülkadir İNAN), Ankara, 1987.; Hüseyin Namık ORKUN, Eski Türk Yazıtları, Ankara, 1987. ; Claude CAHEN, Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler, İstanbul, 1984.; Aydil EROL, Şarkılarla Şiirlerle Türkülerle ve Tarihi Örneklerle Adlarımız, Ankara, 1992.; Cem DİLÇİN, Yeni Tarama Sözlüğü, TDK, Ankara, 1983.
- ¹⁷ Mütercim Âsım, El Okyanusû’l- Basît fî Tercümeti’l Kamûsü’l- Muhît, İstanbul, 1250, s. 186.
- ¹⁸ Mütercim Âsım, El Okyanusû’l- Basît fî Tercümeti’l Kamûsü’l- Muhît, İstanbul,

1250, s. 174.

¹⁹ Kevin Alan BROOK, "Hazar-Bizans İlişkileri", Türkler, C. 2, Ankara, 2002, s. 475. Makalenin dipnotunda, Chichek Türk Hazar dilinde çiçek anlamına gelmektedir. s. 479.

²⁰ Ferid DEVELLİOĞLU, Osmanlıca -Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara, 1982, s. 188.

²¹ Kümbeti inceleyen araştırmacılarından O. Arık, XIV. Yüzyıl, R. H. Ünal XIV. Yüzyıl başları, O.C. Tuncer XIV. Yüzyılın 2. Çeyreği, H. Gündoğdu XIV. Yüzyıl başları tarihini, yapı için uygun görmektedirler.